

Јован Мајендорф

БОГ У ИСТОРИЈИ

Библијско откривење у Старом завету, као и у Новоме, казује нам о Богу који дејствује у историји. Бог Израилов, као и Бог хришћана, није Бог који својим следбеницима показује начин како избећи историјске стварности; Он их управо позива на одговорност, о њима суди по томе како они одржавају своју религију са Њиме, а Он лично дејствује у историји. Библија је изложење ових Божанских радњи, приповедање о Изабраном народу. И само *Вјерују* Цркве, када у најсвечанијим изразима говори о најважнијим моментима искупења, спомиње име обичног и непознатог римског службеника, чија је власт заиста била од другоразредног значаја: „Он је страдао у време *Понтија Пилата*”. Овај незнатни детаљ подсећа нас да се све ово заиста догодило пре две хиљаде година, да то није била метаисторијска легенда, него је историјска чињеница. Христово дело спасења је остварено у историји, а и дело спасења Цркве је настављено у историји.

Смисао стварања

Библија нам, пре свега, открива да се Бог налази *на почетку* историје, да је овдашњи свет позван у постојање Његовом вољом и да му само Његова воља допушта да он и данас постоји. Овај појам стварања је те врсте да га људски ум тешко прима, јер стално сматра да је за њега сасвим природно да се занима вечним истинама, а опире се када се каже да управо он није вечан, да су појмови са којима има посла започети у времену и да ствари о којима размишља имају почетак и крај. Тако хришћанско откривење почиње налагањем смирености на ум: схватање да је Бог једино вечно биће и да пре него што људска мисао може досегнути истину, она мора увидети своју ограниченост.

Али Божије стварање света има други смисао и за нас, смисао утешитељски и позитивни: ако је Бог створио свет, то је сигурно зато што га воли и брине о њему. Шта више, каже се да је „*Бог толико заволео свет да је дао и свог јединородног Сина*” не би ли свет био спасен. Између Божанског чина, којим је цели свет позван у постојање,

и искупитељског дела Исуса Христа постоји унутарња веза коју нам ап. Павле објашњава нарочито у Посланици Колошанима.

Син Божији је Онај у којем је и за којег је цели свет створен, а управо Он поново долази да спасе свет од смрти: он је Прворођени пре све твари; Он је и Прворођени међу мртвима. Са падом у царство смрти свету је потребно да буде изнова створен, а управо је Син на почетку нове твари као што је био Творац на почетку прве твари. Отуда се мисао ап. Павла наслања на Јованову у његовом *Прологу*: Створитељска Реч постаје на крају времена оваплоћена Реч. Управо овде треба наћи оправданост нашег проповедања. Царевање, владање Христово није нека сила коју желимо наметнути овом свету; то је сила која већ постоји, али коју свет има да препозна. Хришћани су на тај начин апостоли законитог Цара у свету којим господари туђа и наметнута „окупаторска“ власт.

Два вида Божанског дејствовања у историји треба да данас посебно привуку нашу пажњу.

Драма искупљења

Пре свега, библијско излагање је драматично излагање: оно се у потпуности састоји од неочекиваних збивања, од сензационалних издаја, победа или падова, и непредвидивих измена судбине. Човек од почетка бунтује против свога Творца који га је обасјао Својим благословом, а током историје Израила наилазимо на читав низ разновродних прекретница у којима је Божанска благодат уткана у људску незахвалност и у пролазне тријумфе доброте, у личностима неколицине праведних људи. И на крају, када је дошло месијанско време, догодила се трагедија распетог Месије, победа над смрћу и његово обећање катастрофалног краја света када ће његово Царство тријумфовати. Ова драма се опажа на скоро свакој страници Светог писма, и она се углавном одиграва између три чиниоца: Бог, човек и Кнез овога света. Њене главне личности нису системи и идеје, него жива бића, а то објашњава њене разне успоне и падове, њену драматичну карактеристику. Истина, слика коју људи данас имају о Кнезу овога света замагљена је средњовековним легендама и њеном злоупотребом код разних секти. Па ипак, није могуће докучити библијско учење о искупљењу а да се Ђаволу не препусти водећа улога. Такође је немогуће васпоставити ову теологију историје и света, о чему смо управо говорили, а да се и њему не да неко место. Он је искушавао Христа у пустињи; њега је Христос истерао из палестинских бесомучника, а управо о њему Христос говори уочи свога страдања: „Сада ће бити изгнан Кнез овога света”.

Својом смрћу и васкрсењем Христос је уништио смртно наслеђе које је Ђаволу омогућавало да човека држи у узама и да влада светом; Христос је човеку подарио достојанство личног слободног делања и тако заволео свет да га је ослободио од Узурпатора Сатане. Древни обреди крштење, и до данас сачувани у многим традиционалним хришћанским требницима, зачудо почињу разговор између свештеника и Ђавола, којом приликом се Сатана истерује из новокр-

штеног. У драми спасења, у победи Крста, на тај начин постаје удео-ник, учесник сваки у свом обраћању Христу, и оно што се догодило на Крсту постаје стварност за сваког од нас.

Шта се догодило на Крсту? Син Божији прихватио је смрт, која је била главно оруђе Сатане којим је човек држан у ропству. Стога, као Бог, он ју је победио изнутра: Он је постао „*прворођени из мртвих*”. Свети оци су овде радо употребљавали слику мамца за рибу: пакао је шчепао човека као црва на мамцу, а онда се сусрео са већом силом од своје, те је имао да отвори вратнице не само Христу него и свима људима.

Смисао Ваплоћења

Поред драматичне природе Христовог схватања спасења, важно је да схватимо да је ваплоћење из темеља преуредило односе између Бога и творевине. Раније је Бог дејствовао повремено, као са стране, на свет који се бунио против Њега. И Израил је био само прејемник и наследник обећања о спасењу, делећи исто проклетство. Међутим, после ваплоћења, сам Бог је био лично укључен у историјски процес; Син Божији постао је Човек у прави час историје и људима подарио могућност да имају удео у Његовом Божанском животу. Бог се више не задовољава откривањем Свога присуства неколицини изабраних; Његово присуство није више скривено од људи сатканом Храмовном завесом. Његов храм су сада лично Његови следбеници; њихов сабор је Тело Христово: „*Где су два или три сабрани у име моје, ту сам и ја међу њима.*”

Другим речима, после ваплоћења Бог више не обавља сам Своје Божанско дејство. Лично је Христос рекао својим ученицима да ће „*чинити и већа дела*” од Њега. Из овог разлога, Бог дејствује преко нас и у нама. Он нас је учинио да будемо његово Тело, Тело које се и даље развија, да бисмо доспели у стање „*човека савршеног по Христу*”. Он се поистоветио са сваком од нас и допушта нам да видимо њега у свакоме од наших ближњих: „*Ако сте то учинили једноме од ове најмање браће, мени сте учинили.*”

Све ово значи да ми нисмо више пасивни предмети Божијег делања, него да смо лично одговорни за Његово дело. Ово значи да смо, на неки начин, потребни Богу еда бисмо у историји наставили Његово дело као „*сарадници Божији*”. Опсег божанске љубави састоји се управо у третирању нас као слободних одраслих људи, називајући нас „*браћом*”, и у томе што не дела без нас. А све ово је могуће зато што Христос и Свети Дух делују у нама, што смо чланови Тела чија Глава је Христос. Света тајна Цркве јесте управо у томе што неко може истовремено бити члан компактног и координираног Тела, а исто тако и зрео, потпуно одговоран за своја дела. То је тајна Светога Духа; од ваплоћења Христовог ушли смо у доба када Дух господари новозаветном Изабраном Заједницом, Дух који дејствује у свакоме од нас, без наметања Себе било којем од нас, даривајући нам слободу синова Божијих.

Смисао Евхаристије

Међутим, све ово може звучати као празне фразе, као богословски жаргон без конкретног смисла. Како се ова света тајна, ово сједињење са Христом, може истински остварити унутар заједнице, заједнице која се зове „Црква“, а коју сви знамо као заједницу састављену, уствари, од доста бедних створења, грешника осуђених и помилованих, али ипак људи сасвим неспособних да буду озбиљно одговорни за дело Божије? Треба да само завиримо у књигу *Дела апостолска* где је детаљан извештај о животу првобитних хришћанских заједница. Па ипак, ова књига није катихизис, нити историјски приручник; она је написана за хришћане који су већ прихватили основне истине апостолске проповеди. Стога, ова књига предпоставља да свако прихвата извештај брзо и истинито.

Међу овим очигледним истинама, које потврђују сви извори из прва три века хришћанства, а у Новом завету су прихваћене као саме по себи разумљиве, јесте постојање сабрања (сабора) хришћана, које се обавезно састајало сваке седмице у дан по јеврејској суботи. Цркву у Палестини су прогониле римске власти. Како би хришћанима било лако да донекле спиритуализују своју религију, да је ограниче на приватно читање речи Божије, да постану тајно или есотерично друштво! Не, хришћани су и надаље одржавали своје скупове, којима су присуствовали сви хришћани у томе месту, скупове које би власт брзо растурила. Из ове перспективе човек би лако рекао да је овај саборни карактер хришћанства учинио да је оно било изложено директно стрелама прогона. Зашто ова несмотреност? Шта су све то хришћани чинили када су се састајали недељом? Ми знамо да су се они причешћивали. На овај начин, према св. апостолу Павлу, они су оглашавали смрт Господњу и исповедали Његово васкрсење. На овај начин је Господ, антиципирајући свој Други долазак, започео есхатолошку владавину усред свога народа, стварним присуством у тој заједници и у евхаристијском Хлебу и Вину. Зато можемо рећи да је било времена када је Црква постојала без Светога писма у данашњем његовом облику (неки новозаветни списи датирају с краја 1. века, а канон Светог писма утврђен је тек у 4. веку), али никад није било да је Црква постојала без Евхаристије.

Тако, Евхаристија није нека врста магијског чина који обављају појединци обдарени посебном силом; то је чин заједнице, остварен у тој заједници, окупљеној у име Исуса Христа. Управо Евхаристија је одредила унутарњу структуру и јерархију хришћанског сабрања; сила ове црквене јерархије је унутарња функција овог тела сакупљеног у сабрању, а не нека сила над тим телом. Не постоји Евхаристија без сабрања Цркве. На ово физичко и локално сабрање заједнице мисли Нови завет када употребљава израз „*еклисија*“. И ако, у посланицама ап. Павла писаним у затвору, *еклисија* стиче васеленски и космички смисао, то је управо отуда што свако физичко и помесно сабрање Цркве има васеленски и космички смисао. Па и тамо где није многобројна, па и где је њен друштвени утицај безначајан, црквена заједница је увек Царство у ишчекивању, владавина над силама и властима овога света, а то је стога што се у сабрању остварује свето та-

јинство, што ап. Павле једноставно формулише: „Христос је у вама” (Кол. 1, 27). „Где су два или три сабрани у име моје, ту сам и ја међу њима”. То је разлог зашто су хришћани више волели да ризикују било шта него да се не причешћују овом светом тајном у којој се састојао њихов живот, извор који је давао смисао њиховом служењу и њиховом апостолату.

Црква је Христос међу нама

Тако, када се данас запитамо где ји Бог у историји, морамо одговорити да је Он после ваплоћења, пре свега, у овом светотајинском собрању којем је Христос поверио Своју мисију (апостолат). Овом собрању Он је рекао: „Дајем вам сву власт на небу и на земљи.” На ово собрање он је излио дарове Светога Духа. Управо у овом собрању Он је присутан „до краја света”. Тако је Црква потпуно историјска стварност, исто тако историјска као и сами Христос, видива као што је он био видив за Своје савременике.

Црква је средство којим Бог позива све људе да Му се добровољни придруже, у времену које је имало да протекне између Његовог ваплоћења и Његовог Другог доласка. Овде човек постаје зрела личност, овде он постаје Божији сарадник.

Ипак, човек долази у пуној слободи. Да поновим, светотајинска спона између Христа и човека у Цркви није магично сједињење, јер он може учествовати у светим тајнама Цркве па ипак остати ван Христа. А то се дешава свима нама. Ако у себи немамо Христа, ми смо изван Цркве, ми више не учествујемо у Божанском домостроју спасења. Али управо тај домострој остаје сама Црква, Тело Христово, које остаје чисто. Једино нашим сагрешењем оно престаје да расте. Божански домострој и дар Духа не нестају нашим сагрешењем, јер у њима је Царство већ пројављено у историји. У Божијем плану има континуитета, који човек не може прекинути пошто је спасење дошло једном и за све. Тај континуитет се пројављује континуитетом Цркве у историји, њеном вечношћу. Све то није људска непогрешивост него Божија верност своје Новоме Завету. То је јасно за очи вере. Шта више, Црква се јавља у трајности светости, која у сваком историјском добу производи истинско сведочење о Христу. Хришћански светитељ није херој који сам самцит чини изузетне подвиге; он је човек исто као и ми јер је примио исте дарове као и сви ми, у Цркви, али се разликује од нас заслуженим називом „свети”, а тај назив припада свима нама пошто Свети Дух обитава у целој Цркви.

Тако је Црква историјски дата, Божански дар. Подарена нам је да бисмо у њој уживали општење са Богом. Међутим, ова радост — где год је истинска — представља и чин покајања; радост која нам је подарена, изобиље које уживамо у Цркви, не припадају нама, нису наши, не заслужујемо их. Радост Цркве је радост Царства, али ово Царство није Божија владавина само над нама, нити наша владавина над другима; то је Царство Христово чију смо васеленску и космичку законитост истакли на почетку. Наша привилегија састоји се у сазнању Царства, а ово сазнање носи са собом доста застрашујућу и ве-

лику одговорност што мора да га проповедамо свету. Радост општења и свест о нашој одговорности јесу две неодвојиве стране хришћанског позива и чланства у Цркви. Одговорност без радости била би неподносива, радост без одговорности, без љубави према другима, била би себична, паганска радост, супротна Божијој љубави.

Јединство, мит и есхатологија

Црквена заједница јесте Црква услед светотајинске мистерије која се савршава у њој. Црква није Црква због заслуге њених чланова; једино Евхаристија чини Цркву Црквом. Све је у функцији ове мистерије; Црква је по структури трајна и апостолског је порекла, али ова структура по себи је само у функцији светотајинске мистерије.

Па ипак, ова апостолска структура вековима је стицала надструктуре. Што је горе: црквена заједница је била склона да се поистовети са социолошким јединицама, које су такође имале своје структуре, а које нису имале везе са светим тајнама или са искупљењем. Ове јединице су саме стварале митове. На тај начин мит о универзалној хришћанској теократији је створен у Риму и у Византији. Овај мит се постепено уситњавао и растезао на мит о „хришћанским народима“, или, опет, на Западу, узима облик папске теократије. Сви ови напори, сви ови митови, садрже део истине, а посебно истицање да је *Царство Божије стварна чињеница историје*. Било како било, у покушају да се одреде појаве једне стварности која је суштински *била изван света, мада присутна у свету*, они су користили појаве које су већ постојале у свету; они су тражили јединство са Богом, па отуда и јединство Цркве, изван светотајинске стварности. То јединство су тражили у структурама Римског царства, у моћи „Христовог намесника“, у природном јединству једног народа. Све ове несветотајинске и отуда неосвештене стварности бивале би освештаване: митови су претварани и уздизани или у чланове симбола вере или у окрњене стварности које су у пракси одређивале свакодневни живот хришћана.

Са своје стране, протестантски реформатори су обесвештали један њихов број, али не све; они су пренели светотајинско јединство човека са Богом у есхатологију, а јединство Цркве, опет, одређивано је нечим другим него јединством са Богом у Евхаристији. Све ово је, у ствари, пренесено у невидиви и, отуда, у метаисторијски домен.

Овде се сусрећемо са два искушења са којима су хришћани стално суочени: или да владавину Божију поистоветимо са царевима који су од овога света (универзална, национална или колективна државна власт) или да је гласно и јасно уклонимо из историје.

Православно схватање Цркве

Настојао сам да дефинишем полазне тачке које Православна црква обично узима приликом разматрања проблема Цркве и света. Светотајинско схватање посебне природе Цркве објашњава став мно-

гих наших верника, посебно у оним земљама где они немају могућности да проповедају своју веру, немају издавачку делатност, социјални рад или да буду политички ангажовани. Све што они могу учинити јесте да се повуку у оно суштинско, да чине како би Црква била Црква; да се ограничи на коришћење светих тајни. Задивљујући опстанак вере у таквим земљама доказује да њихово сведочење, мада ограничено на оно што је суштинско, није без плодова. Па ипак, очигледно је да је православни Исток у своме хришћанском сведочењу оптерећен тешким наслеђем. Свето византијско царство, које је и историја претворила у освештану нацију, узело је на себе свети лик који припада управо Цркви. Црква је тако прекројена у неку одору националне прошлости, а и саме свете тајне остале су без свог егзистенцијалног садржаја. Овакав развитак довео је богослужење Цркве под анатему старозаветних пророка који су одбацивали ритуалну, обредну формалност у Храму. Уствари, истинско хришћанско богослужење је управо супротно ритуализму. Оно је чин заједнице и преданости; оно нема смисао ако није живо општење. Сам појам Предања и историјског континуитета, који је суштински у православном схватању Цркве, искривљен је нагомилавањем надструктура, што замагљује Божански елемент у Предању. Историја Цркве укључује не само сведочење о верности Откривењу, него и о потреби да ослободи ову верност од често неразмрсиве збрке људских предања, која ништа немају са дефиницијом Цркве код ап. Павла као „Цркве у нама”.

Па ипак, постоји чињеница која даје специјални карактер православном ставу пред светом данас. Ова чињеница је да источна Европа не зна ни за ренесансу ни за реформацију. Она је из средњег века прешла право у савремени свет. Тако, ренесанса која је по овом питању била припремана извесним елементима средњовековне схоластике чврсто је поставила бар један принцип: човекову аутономију у односу према Богу. Не поричући Бога, овај принцип омогућава човеку да сазида свој град као да Бог нема директне везе са овим градом. Људско знање је на овај начин зацело било ослобођено спољних окова које је средњовековна теократија наметала на њега, али овако је човек навикао да рачуна без Бога. Оптимистички идеализам 19. века, са својом сујетном лакомисленошћу, јесте последња реч по овом питању. Све ово је Византија у прошлости свесно одбацивала, да би та зараза тек благо захватила Русију пре Револуције. Секуларизовани свет сасвим изненада се укотвио у Русији са марксистичком револуцијом. Наспрам овог стања и наспрам других револуција, које се и даље догађају и које очекујемо, православно хришћанство је без икакве заштите. Оно има своја сопствена искушења, искушење да побегне из света, да се понаша као да га се не тиче историја, искушење да прихвати неку врсту наивног фатализма уздајући се у Божански Промисао, али као да не зна за стварну демонску моћ у историји.

Смисао обраћења и освећења

Међутим, постоји једна тачка где Православље остаје верно хришћанском Откривењу, а то је што потпуно верује у преобразитељну

моћ Божанске благодати, у моћ која врши свој утицај на целог човека, на његов ум, на његову душу и чак на његово тело, и што у овој моћи сагледава једино средство спасења. Управо је ово што православни хришћанин тражи пре свега у Цркви, у светим тајнама. Ако потпуно схвати смисао благодати коју прима, он и невољно постаје мисионар и сведок Христов у свету. Управо у обраћењу и у своме личном освећењу он налази полазну тачку своје делатности у свету. Под личним освећењем он, природно, не подразумева само освећење своје душе, егоистично, индивидуалистичко спасење, него и чињеницу да подари себе, душу и тело, у светој тајни, и постане храм Духа Светог и тако буде истински члан Цркве. Велики светац Св. Серафим Саровски (прва половина 19. века) говорио би: „Наћи своје спасење и хиљаде око тебе биће спасени”, а ова изрека нема неко друго значење. Свакако да има дубоки смисао и настојање на личном усавршавању, да је човековој личности Бог даровао свој лик, да је човекова личност одређена да управља и влада космосом.

Један од најнегативнијих видова савремене цивилизације је управо овакав научни и економски развој у ком ниједан појединац, ни једна личност, ни једно биће спремно да се обрати Христу *као личност, више не управља*: човеком овладавају безличне, следе и потмуле силе које му пружају огромне материјалне користи, али он уствари постаје њихово оруђе. Хришћанин мора, насупрот, одредити свој позитивни став према овом развоју. Он лично може наћи, и помоћи својим ближњима да нађу, ставове и формуле које се колико је год могуће слажу са вољом Божијом. Али ове формуле и ови ставови — политички, економски, друштвени или философски — никад неће бити нешто више до *одраз* Царства Божијег. Грешка средњег века састојала се управо у сакрализовану и апсолутизовану, као таквих, извесних безличних и митских формула, као што су царевина, држава или, касније, нација. Деветнаести век, са друге стране, апсолутизовао је и обоготворио науку и прогрес. Ни једна од њих не може стварно дати или манифестовати пуноту Царства Божијег. Јер Царство је *унутра у нама*, тј. у живом народу који сачињава Цркву и који је со, семе и квасац. Једино *личности* могу бити чланови Цркве. Наука, држава или економске пројаве не могу постати чланови; саме хришћанске заједнице не могу постати чланице Цркве, али личности могу. То је један од парадокса хришћанског постојања. Проповедници свих људских наука обећавају својим ученицима конкретан и опипљив резултат; они им обећавају успех, а ови, опет, проповедају даље пошто очекују успех свога проповедања. Што се тиче хришћанина, он зна да Царство које он проповеда никад не може бити еквивалент људског успеха; али он такође зна да нема веће радости него се причешћивати овде на Земљи у радости будућег Царства. Он сам доживљава ову радост, и не може је задржати за себе; он је преноси другима, и он зна да је Господ кога проповеда већ стварни Господар света.

(Из часописа Светског студентског хришћанског савеза The Student World, бр. 1—2, 1961 са енглеског превео *Њакон Радомир Ракић, проф.*)

SUMMARY

John Meyendorf:

GOD IN HISTORY

The Author stresses the link between Creation and the Incarnation of the Son of God — which leads to the deification of human nature in Christ, and salvation of free human *persons*, however not of impersonal institutions (like States or nations).

Salvation is already present in the *Eucharist*, which has a cosmic impact. Against this eucharistical — new creation — aspect of the Church our history is loaded with mythic ideologies of mediaeval theocracy, of national State self-sufficiency, or blind submission to Caesar's power.